

דרכו של ארתור רופין

אמנות האפשרי באסטרטגיה היישובית

אלכס ביין

מעין זו. רופין אמנם עדיין היה גם אז האישיות האחראית, המכוונת, אך הרבה מרץ וזמן היה צריך להקדיש לתיאום בין פעולות של אחרים, וישיבות ממושכות בהנהלה הציונית ובמוסדות ציבוריים אחרים, שבהם היה קשור לרגל תפקידו, תפסו מקום רב — לדעתו רב מדי — בעבודתו. תמיד היתה לו התנגדות פנימית לצורה זו של עבודה, ומדי פעם בפעם ניסה להשתחרר ממנה. לעומת תקופות מאוחרות אלה, עמדה לנגד עיניו תמיד באור בהיר התקופה הראשונה, כשרק קומץ אנשים עבדו אתו. זה היה הזמן שהיה בידו להפ-עיל את כל תכונותיו וכוחותיו, והוא הרגיש את השמחה של יצירת יש כמעט מאין.

הקורא בימינו קשה לו לתאר לעצמו את מצב הדברים ב-1908, כשהתחיל רופין בפעולתו בא-רץ. ההסתדרות הציונית היתה שרויה במשבר, ובמשבר היה שרוי גם הישוב היהודי בארץ. כסף כמעט לא עמד לרשות ההסתדרות הציונית: ההכנסות השנתיות של הקרן הקיימת לישראל, הקרן היחידה של התנועה הציונית באותם הימים, היו בשנת 1908 13,700 ל"ש, ועד 1913 עלו ל-40,000 ל"ש. ומועט היה הכסף גם בידי המוסדות החדשים (שקצתם נוסדו ביזמתו של רופין), כגון חברת הכשרת הישוב, אותה חברה לקניית קרקעות, שזכויות גדולות לה לא רק בעצם הקניה אלא גם בכל הקשור בראשית ההתיישבות של ההסתדרות הציונית. לקרן הקיימת לישראל היו שטח-קרקע אחדים, מנותקים זה מזה, ולא ידעו מה לעשות בהם. לעומת זאת היה ברור, שאם ההסתדרות הציונית תתחיל עתה לעסוק בפעולות ההתיישבות, אסור לה להמשיך בדרכים שהלכו בהן חובבי-ציון, הברון רוטשילד ויק"א. לכל אלה לא היתה תכנית ההתיישבות ברורה; הם ביקשו להושיב על הקרקע מתישבים בדרך הבטוחה ביותר, ומע-

עבודתו של רופין בארץ אפשר לחלקה לכמה תקופות. בראשונה, בשנים 1908-1914, הניח את היסודות להתיישבות הציונית; בשניה, מ-1914 עד סוף מלחמת-העולם, נאבק על קיום הישוב; בתקופה השלישית, מ-1920 — השנה שהורשה לשוב לארץ — עד 1933, עסק בהרחבה שיטתית של ההתיישבות בכפר ובעיר ובכלכלת הארץ, תוך משברים פוליטיים, כלכליים ואישיים; בתקופה האחרונה, מ-1933 עד 1942, בזמן שנחשב למומחה מוכר למשק הארץ ולסוציולוגיה של היהודים, מילא תפקיד מרכזי בקליטת העלייה החמישית וב-פתרון הבעיות שגרמו לה ושהיא עצמה גרמה.

יקצר המצע לתאר כאן בהרחבה את פעולתו של רופין בארץ ולמענה. לצורך זה יש לספר את תולדות ההתיישבות בארץ ולציין בכל שלב ושלב, בכל פעולה ופעולה, את מקומו ואת חלקו של רופין בהם. חומר רב על כך כלול בספרים הרבים, שנכתבו על תולדות ההתיישבות בכלל ועל בעיותיה, שטחיה וישוביה בפרט. רופין עצמו סיכם בצורה אוטוביוגרפית בעיקר את התקופה הראשונה והשניה¹. ולא במקרה הרחיב את הדיבור דוקא על התקופות הראשונות בארץ ולא על ההמשך אחרי מלחמת-העולם הראשונה; גם בעל-פה, בהרצאות ובשיחות, היה חוזר תמיד על סיפורים מאותם ימי-בראשית. שכן זו היתה תקופת היצירה המובהקת שלו. ההתיישבות הציונית אחרי 1920 נוהלה באמת מידה גדלה בידי אנשים אחרים, על-ידי משרדים מתרחבים, עם דיורסיפיקציה וספיציאליזציה של העבודה וכל הכרוך בהתפתחות

¹ ר' ארתור רופין, "פרקי חיי", חלק ב', תל-אביב תש"ז; מהדורה שניה, תשכ"ח. ועיין בספריו: "ההתיישבות החקלאית של ההסתדרות הציונית בארץ-ישראל", ירושלים, הוצאת שוקן, תרצ"ז. וכן תיאור תי פעולתו בספרי "תולדות ההתיישבות הציונית מתקופת הרצל עד ימינו", תשי"ד.

על המתישבים, של לימוד מנסיונם ומדרך-ראייה תם, ושל הכוונה ותיאום במקום החלטה מגבוה, נתגבשה אצלו, לאחר היסוסים בראשונה, לשיטת-יסוד, והביאה לידי שיתוף-פעולה בין המיישב והמתישב, כשני גורמים שווים במעלה.

ביסוד הצלחתו היתה ההכרה העמוקה, שהגורם החשוב ביותר בכל פעולת התישבות הוא המתישב ולא המיישב. אי-הכרת אמת פשוטה זו היא שהכ-שילה את קודמיו; תפיסת אמת זו היא סוד הצלח-תו של רופין. שהרי הגורם המכריע בכל התישבות, ובהתישבות בארץ-ישראל בפרט, הוא בני-האדם הרוצים להתישב, על כל המיוחד להם לפי מוצאם, אפיים, השכלתם והכשרתם, ואופן תפיסתם את עברם ויעודם. המיישבים יכולים להשתמש כראוי באותם בני-אדם או להכביד עליהם את דרכם. אבל בראש ובראשונה מכריעים לגבי העבודה תמיד בני-האדם העולים על הקרקע. זכותו הגדול-לה ביותר של רופין במפעל-ההתישבות שלנו היא בכך, שמתוך תכונותיו, לימודיו והוויותיו, ידע להבין לרוחם של צעירי העליה השניה, ומאו-חר יותר לרוחם של סוגי-העולים השונים, שבאו אחרי מלחמת-העולם הראשונה. הוא יצר את התנאים לפעולתם ולא דיכא את התלהבותם ורצו-נם העז להגשים את משאת-נפשם, גם אם היה הדבר כרוך בקשיים לאין סוף. בזה נבדלה פעולתו של רופין מפעולת כל קודמיו. על פתק שרשם ב-1937 סיכם את פעולתו במלים אלה: "אם יש לי זכות כלשהי, הרי היא בכך, ששמרתי על הת-להבות של הנוער העולה והפכתיה מנוף להתיש-בות". ואת נאומו בקונגרס הציוני הי"ד, ב-1925, סיים במלים אלה: "בשנים הבאות אפשר יהיה לדון על עבודתי בארץ-ישראל. הייתי יכול לומר, שמטרתה הראשית של עבודתי היתה לשמור בק-רב האנשים שעמהם עבדתי את אש התלהבות, שאותה הביאו עמהם לארץ-ישראל. שאיפתי העי-קרית היתה להפיח את אש התלהבות ולהיות השמש הממונה על גר-התמיד".

מתפיסת-יסוד זו נבעה עמדתו לכל בעיות-ההתישבות. רופין עצמו לא יצר שום צורת-התישבות חדשה, אך לכמה מהן שיוה דמות

בר למטרה קרובה זו לא נתנו דעתם הרבה על יעד רחוק יותר. ואילו ההסתדרות הציונית מחויבת היתה, מתוך השקפתה על שאלת-היהודים ובהת-אם לתכנית באול והחלטות הקונגרסים מאז, לע-סוק בהתישבות מנקודת-מבט רחבה יותר ובתכנון שיטתי יותר, שיהיה מכוון אל מטרתה הסופית ומרוד בה. אכן, ברור היה גם זאת, שבאמצעים הזעומים שעמדו לרשותה לא יהיה אפשר לפעול גדולות מיד. אולם על הנחות סותרות אלה נבנה התפקיד הקשה והמיוחד: שמטרת הציונות תהיה נר לרגלי האחראים למעשה ההתישבות, גם אם יהיו נאלצים בתחילה לעסוק בעבודות קטנות-הי-קף. היה צורך, תוך כדי פעולות אלה, לבחון את הדרכים ואת השיטות לימים שיהיו תנאי-יסוד בטוחים יותר ואמצעים גדולים יותר, לכונן לק-ראת אותו עתיד — שהוא קרוב, כפי שקיוו — עמודים מוצקים שעליהם יקום הבנין.

גדולתו של רופין היתה, שהבין ברוח זו את תפקידו וקיים אותו באומץ ובהתמדה, על אף התנגדות וקטרוג מכל צד. כשם שאין לתאר את התקופה הראשונה של ההתישבות היהודית בארץ בלי הברון רוטשילד, שבצדק קראו לו בשם "אבי הישוב", כך אין לתאר את תקופת ההתישבות בהנהגת ההסתדרות הציונית, החל משנת 1908, בלי רופין. הוא שהטביע עליה את חותם אישיותו כלי-כך, שאפשר לכנותו ללא כל גוזמה בשם "אבי ההתישבות הציונית".

וזאת לאו דוקא מפני שהוא בא, ותכניות ברו-רות בידו; להיפך! כל אלה שבאו לארץ ותכ-ניות-התישבות מוכנות בידם, הוכרעו על-ידי תנאי-הארץ, ובסופו של דבר נכשלו. רופין הכיר את כל התכניות האלה ותכניות רבות אחרות, ואף נטה בתחילה לתכנית זו או אחרת. אך במהרה נתפכח מהן, כשחש את התנגדותם של אלה שהיו צריכים להגשימן. הוא האזין לדבריהם של המו-עמדים להתישבות, בחן את הצעותיהם, וכשלא היו אלה ברורות די צרכן, שיוה להן את הצורה שבה היו ניתנות להתגשם. הוא העז לנסות וללכת בדרכים חדשות, אפילו היה הדבר כרוך בסיכונים מסוימים. שיטה זו של ויתור על כפיית תכניות

במבט ראשון כחוסר שיטה: יושבו שטחיי-קרקע מדולדלים ופותחו בידי אנשים שרובם לא היתה להם הכשרה מתאימה לכך; הושקעו יזמה ומרץ ומסירות, שבדרך אחרת לא היה אפשר לעורר ולשמור אותם, וכיום משמשים צורות ההתישבות, שיטות-העיבוד ודרכי-הארגון של ההתישבות היהודית בארץ דוגמה ומופת לעמים וארצות.

רופין עוד זכה, שלא רק ידידיו ותומכיו הכירו בנכונות שיטתו², אלא גם רבים ממקטרגיו. ואחד ממבקריו החריפים ביותר, הארי סאקר מאנגליה, סיכם זמן קצר אחרי מותו של רופין את פעולתו ההתישבותית בזה הלשון: "היה זה פעם מחובתי, בעת לחץ כספי חמור, לעיין במאזן התישבותנו ביתר דקדוק משעשה רופין. אולם חזונו היה מקיף יותר ותפיסתו את משימתנו הלאומית מציאותית יותר. חוקי בנינה של אומה שונים מן הכללים שהם לעיני רואה-חשבון; מה שעלול להיראות לרואה-החשבון כבוזו או כמעשה בלתי-משקי, בונה-המדינה עשוי לראותו כחכמה צרופה. רופין הוכיח שני דברים בעלי חשיבות יסודית: כי שום הישג בר-קיימא לא יושג בלי חדות-היצירה החפ-שית, הבוקעת מאליה, של המתישב היהודי; וכי כל עוד תלונו חדות-יצירה זו, לא יבצר מאתנו בארץ דבר"³.

להצלחתו גם גרם שידע לעבוד עם אחרים. הוא לא היה אגרונום, לא מומחה לרכישת-קרקעות בארץ, לא מלומד ומנוסה בבנין-ערים. אבל הוא ידע מכל אחד משטחי-הפעולה די הצורך להבין ולשפוט. היה לו כוח-תפיסה מהיר, חוש-בחינה וכושר-הכרעה, ואם הכריע הגן על ההכרעה ועל מבצעה. הוא סמך על עוזריו ומומחיותם המק-צועית ונתן להם חופש רב לפעולה ולאחריות. כל אחד מהם ידע יותר ממנו בשטח המיוחד שלו;

מעשית וסלל להן נתיב אל המציאות. עקרונית לא העדיף צורה אחת על חברתה: התישבות פרטית או התישבות קיבוצית; מושבה, מושב-עובדים, מושב פרטי, מושב-שיתופי או קבוצה וקיבוץ; קרקע לאומית או קרקע פרטית; התישבות חקל-אית או התישבות עירונית — עקרונית חייב את הכל ולמעשה גם תמך בכל. הכריעו לגביו לכאן או לכאן התנאים החמריים והאנושיים. הוא לא חלם על יצירת הקבוצה, אך כשקמו בני-אדם שכל משאת-נפשם היתה מכוונת לעבודה עצמית בצוו-תא ללא מנהלים וללא הבדלי רווח והנאה, נתן להם להגשים את חלומם, הדריך אותם, שמר אותם ככל האפשר מצעדים פזיזים, עמד לצדם נגד כל המקטרגים וסייע באופן מכריע להתפתחות צורה חדשה זו בהתישבותנו: הקבוצה והקיבוץ. את הפקפוק שמר בלבו. הוא לא חלם אז חלומות על תיקון העולם, ונראה שרק מאוחר יותר תפס את מלוא משמעותה של צורת-התישבות חדשה זו. "לא חשבתי בשעתו על דברים כאלה", אמר לי בשיחה ב-1942, שבעות מעטים לפני מותו. "או-לם אם יצמח מזה דבר-מה חדש, אם יתוקן על-ידי כך אי-השוויון בין האנשים, מה טוב יהיה!"

ובדומה לכך התיחס לצורות-ההתישבות האחרות: למושב-העובדים בשנות העשרים, להתיש-בות המעמד הבינוני בימי העליה הרביעית ולהת-ישבות העולים מגרמניה בזמן העליה החמישית ולגיוונן החדש של צורות-ההתישבות הקיימות בהשפעת היסודות החדשים האלה.

מתגנדי מתחו בקורת דוקא על ליבראליזם זו של רופין כלפי אנשים וזרמים, ופירשה ככניעה ללחצן של תנועות ההתישבות השונות, וביחוד של תנועת הפועלים. במקום להנהיג שיטות מקו-בלות בכל העולם, עושה הוא, כך טענו, "אכספריי-מנטים סוציאליים", שאין להם קשר מהותי עם מטרת הציונות ושהם גורמים לבזבוז הכספים המ-עטים העומדים לרשות המפעל. אין ספק שנעשו שגיאות לא מעטות, ורופין היה הראשון להודות בהן; אך ביסודו של דבר צדק רופין. שכן מה שלא היה אפשר להשיג בשום שיטת גיהול כלכ-לי-אגרונומי משוכלל, הושג בשיטה זו, שנראתה

² בסיפוק רשם רופין ב-27 במרס 1926 ביומנו (פרקי חיי, 115): "מנוח מדגניה קבע נכונה, כי זכותי העי-קרית היא בכך, שבניגוד ל'אדמיניסטרטורים' בעבר לא התימרתי כלפי הפועלים, שאני מיטיב לדעת מהם, ולא תקפתי את מאמציהם לגבש צורות-חיים חדשות, אלא זימנתי להם את האפשרות להתפתחות טבעית".

³ הארי סאקר, ארתור רופין (יוני 1943), בתוך "מסות ציוניות", תל-אביב — עם עובד, 1961, עמ' 67-68.

ייסוד מדינת ישראל כחמש שנים אחרי מותו, נוצרו התנאים בארץ ונתעורר הרצון בתפוצות להגשים תכניות נרחבות בכיוון שחזה ושאף אליו. אבל כבר הוא קבע את הכלל, שכל תכנית צריכה להיבחן במבחן מדעי; הקמת "המכון לחקר הכל-כלה" ליד הסוכנות היהודית בשנת 1936, שהוא עמד בראשו, היתה ביטוי מובהק לקו-מחשבה זה. מלכתחילה היו תכניותיו של רופין מכוונות לא להתישבות חקלאית בלבד אלא להתישבות בכלל, בכפר ובעיר, כאמצעי להשגת המטרה הציונית. יעוד זה הועיד לעבודת ההסתדרות הציונית בארץ עוד בתזכיר הראשון, שחיבר כסיכום מסע-המחקר שלו בשנת 1907. גם בספריו הדימוגרפיים וה-סוציולוגיים העריך את ההישגים לפי מטרה זו, וככל שהתרחב המפעל במשך השנים, כן מיעט רופין לעסוק בפרטים (ועל-כל-פנים השתדל לעשות כן) ונעשה יותר ויותר למומחה, המקובל על הכל בארץ, בציונות ובעולם, בכל הנוגע לארץ-ישראל מבחינה כלכלית-משקית. "אדריכל הבנין" כינה אותו זאב ז'בוטינסקי⁴, "אדריכל המעשה", קרא לו יצחק וילקנסקי (אלעזרי וולקני)⁵, האג-רונום והסופר, שהכיר אותו יפה-יפה משיתוף-פעולה וידידות של עשרות שנים. ורופין עצמו העריך בגאווה את מעמדו והישגיו בתחום הכלכלה של הארץ כשווים לאלה של חיים ויצמן בתחום המדיניות הציונית⁶.

תפיסה זו של תפקידו קבעה גם את עמדתו של רופין לגבי בעיות המדיניות הציונית. מטבעו לא היה מדינאי; חסר היה רצון לשלוט, שאיפה לשר-רה ולהפעלתה, שהם מתכונות המדינאי מלידה⁷, ומטבעו שגא את הדרך העקלקלה של תכנים, שנראית קשורה בחיים מדיניים. אמנם חבר-

אך הוא עלה עליהם בראיה הכללית, בתבונה, בחכמת-החיים, ברוחב-התפיסה האנושי, בהיעדר דוקטריניות, — בשלמות אישיותו, שהאצילה בטחון על כל מי שבא במגע אתו.

הוא לא אהב קפיצות-דרך: לא הכל אפשר לעשות בכל זמן, כשהציעו האגרונום ז. סוסקין ודויד טריטש (1920/21) התישבות אינטנסיבית ביותר לאלתר, תמך בעמדתם של האגרונומים יצחק וילקנסקי ועקיבא איטינגר, כי צריך להתחיל בהתישבות אֶכְסְטֵנְסִיבִית יותר ולפתח את המשקים בדרך לאינטנסיפיקציה גוברת והולכת. הוא הגן על המשק המעורב נגד אלה שראו, בתקופת הע-ליה הרביעית והחמישית, את כל התשועה במטעי-הדרים. אך גם ההגנה היתה שקולה. גם מה שדר-שו המתנגדים יש לו מקום בתכנון הכללי של המשק, צריך רק לקבוע מה המקום, ולהימנע מהפרזות ומן האמונה שיש רק דרך אחת ויחידה. הוא שם לבו גם לפרטים, ידע את ערך החשבון, ולפעמים אף גילה אצל עצמו, בחיים הפרטיים כבציבוריים, נטיה יתירה לחישובים ולקימוצים. אך הוא גם ידע שלא די בחשבון ואסור שחשבון יהיה מטרה בפני עצמה. הרי המפעל, ההתישבות של התנועה הציונית, נבנה תוך משברים מתמידים ומחסור מתמיד בכסף למימון הפעולות. חברות ציבוריות (כגון חברת הכשרת-הישוב, שהיתה אז המכשיר המרכזי לקניית קרקעות גם לקרן הקיימת וגם לאנשים פרטיים) עמדו מפעם לפעם לפני פשיטת-רגל, וענפי-פעולה ראשיים הצטמקו מחו-סר מימון מתאים. רופין, האחראי להתישבות, היה צריך אז להיות גם הדואג להשגת האמצעים הכס-פיים. הוא ניהל משא-ומתן, גסע פעמים אחדות לארצות-הברית, נאם נאומי הסברה ושכנוע ותיכ-נן תכניות להעמיד את עבודת-ההתישבות על יסודות מוצקים יותר. מטרתו של רופין היתה, שכל ענף שעבר את שלב הניסוי יועמד על בסיס כלכלי-משקי, על-ידי חברות-מימון מיוחדות, על-ידי מתן אשראי בתנאים נוחים. רק מעט מזה הושג בימי חייו של רופין, על אף תזכיריו הרבים, שכללו תכניות ושינויי תכניות לאין ספור ובהם ביקש להתאים את הדרישות למציאות. רק עם

⁴ מובא במאמר על רופין מאת ר' בנימין, "מאזנים" תש"ג, עמ' 321.

⁵ כך הכתיר את המבוא הביוגרפי לקובץ מאמריו של רופין "שלושים שנות בנין ארץ-ישראל" (תרצ"ו).

⁶ כך משתמע מדבריו אל חיים ויצמן בשיחת הביורר אתו, שרשם ביומנו ב-21 בספטמבר 1937.

⁷ כך למדנו ממחקריו של ההיסטוריון הגרמני פרידריך מיינקה. ראה ספרו Die Idee der Staatsraison, München, 1924.

בעמק חפר ובעמק זבולון, עד לעמק בית-שאן ועמק החולה. גם רכישות שטחי-קרקע גדולים ורצופים בחיפה (הכרמל, הדר-הכרמל וכו'), בתל-אביב (הרכישות הגדולות הראשונות) וירושלים (הר-הצופים, אדמות האפטריארך היוני: רחוב המלך ג'ורג', רחביה וכו'), שביצע בדרכים שונות, לפעמים על-ידי חברות-קרקעות שנוסדו במיוחד לכך, היתה להן מטרה ישובית ומדינית כאחד.

גבולות המדינה היהודית בהצעת החלוקה של ועדת פיל בשנת 1937, ויותר מאוחר של ועדת או"ם ב-1947, נקבעו למעשה בערך לפי אותם הקיום ששירטט רופין בראשית פעולתו בארץ וחזר ושירטט אותם בכמה שלבים מאוחרים יותר של עבודתו. טבעי היה איפוא הדבר, שרופין נקרא על-ידי ההנהלה הציונית להגן על מדיניות ההתיישבות של ההסתדרות הציונית בוועדות-החקירה השונות, שהוקמו אחרי התקוממות הערבים מ-1929 ואילך. התזכירים שהכין לוועדות האלה ותזכירי-הבקורת בממצאי הוועדות, ראשיהן ומומחיהן (כגון סיר ג'ון הופ סימפסון), ערוכים בבהירות ובהבנה מעמיקה של הבעיות המעשיות והפוליטיות גם יחד.⁸

"בשביל הציונים באירופה הציונות היא מעין דת", רשם רופין ביומנו בינואר 1916, "ואילו בשבילי היא מעשה". "מעשה" זה התחיל בפעולות מצומצמות בארץ, אך משמעות המלה התרחבה עם התרחבות העבודה, עד שלבסוף הקיפה כל חיי העם בארץ ובתפוצות: לא ייתכן ישוב הארץ, לפי אמת-מידה המתאימה לצרכים, בלי ארגון העם, ולא יהיה קיום לעם בלי הארץ. השואה שבאה על יהודי גרמניה עם עלייתו של היטלר והתפשטה על יבשת אירופה כולה, הוכיחה זאת בעליל. גם בפרק טראגי זה של יהדות אירופה עמד רופין במרכז, כאחראי לקליטת העליה מגרמניה ומרכז-אירופה. הוא ניהל עבודה זו כדרכו: בתכנון וגמישות

נעורים הבחין בו עוד ב-1898 כשרון דיפלומטי לניהול משא-ומתן; הוא ידע לעמוד על עמדתו בלא לפגוע ברגשותיהם של בעלי דעות אחרות, ולהאיר את תפיסתו באור המשתנה לפי אופן תפיסתם של שומעיו. אך דרך המדיניות של ההסתדרות הציונית, בזמן שהוא הצטרף אליה, נראתה לו יותר מדי ערטילאית, ללא קשר עם טבע הדברים; הוא חסר הבנה לגבי מאמציו של הרצל להשיג להסתדרות הציונית דריסת רגל במדיניות העולמית, הכרה לעם ישראל כאומה הזכאית לשוב לארצה, ועוד פחות היו לרוחו מאמצייהם של ממשיכי קו זה אחרי מותו של הרצל. כל זה נראה היה לו מוקדם מדי, קודם זמנו. חשוב היה לו בראש ובראשונה להבטיח את קיומו המעשי של העם היהודי באשר הוא, ואת קיומם המעשי-המשקי של היהודים בארץ, ביחוד על-ידי ישובם על הקרקע. הוא, שלמד משפטים, עניין אותו הצד המשפטי-הפורמלי פחות מן הצד הכלכלי-הממשי. הוא האמין כי יצירת עובדות קודמת לכל מאמץ מדיני, ובלי בסיס זה אין למדיניות שום סיכוי של הצלחה. אכן, תפיסה זו היתה מנוגדת רק למר-אית-עין להשקפתם של אלה, אשר הטעימו את הנחיצות ליצור בראש ובראשונה את התנאים המדיניים, כי רק אלה יאפשרו עבודה שיטתית בישוב הארץ. אולם הסיכויים ליצירת תנאים כאלה נראו אז רחוקים מן המציאות — הם נוצרו רק על-ידי מלחמת-העולם הראשונה.

אך מעולם לא העלים רופין עין מן הצורך להשיג בסופו של דבר מסגרת מדינית בטוחה. מראשית פעולתו ביקש לכוון את תכנית-ההתיישבות של ההסתדרות הציונית לכך שיווצר שטח-התיישבות רצוף, שאפשר יהיה לימים לתבוע לו מעמד של אוטונומיה. לתפיסה זו חזר מדי פעם בפעם. לכן תמך בכל לבו במאמציו של יהושע חנקין ואחרים לרכוש שטחי-קרקע גדולים ורצופים, הגן על רכישות אלה בכל כוח-השכנוע שלו וטרח להשיג תנאי-שלום שהמוסדות הציוניים (בעיקר חברת הכשרת-הישוב והקרן הקיימת לישראל) יוכלו לעמוד בהם. בדרך זו ניהל את הרכישות הגדולות הראשונות בעמק יזרעאל,

⁸ בתור דוגמאות ראה בקובץ מאמריו "שלושים שנות בנין בארץ-ישראל" (תרצ"ז) את התזכיר (שנכתב בשנת 1931) "הדין-וחשבון של סיר הופ-סימפסון", (עמ' 186-205), ואת המאמר "תכנית-הפיתוח לארץ-ישראל", שנכתב ב-1933.

הוא האיש המיצג והמסמל את התקופה השניה בציונות, כשם שהרצל היה היוצר של התקופה הראשונה והדמות המרכזית בה, וייצמן בתקופה השלישית ובן-גוריון ברביעית.

רופין סלל את הדרך מן הציונות המדינית, שהיתה לגבי רבים יותר דקלאראטיבית משהיתה ממשית, אל ציונות ריאליה, שבה מעשה ומדיניות היו רק צדדים ושמות למפעל אחד: בנין הארץ והעם. "מעטים מאוד הם בני הדור הזה שבקרבו במלוא עולם", כתב עליו זלמן שזר¹¹, "אשר יוכי לו להתברך כי מפעל חייהם היה כה נחוץ, כה פורה וכה עשיר עתידות כמפעל חייו המבורכים של ארתור רופין, חלוץ הציונות הגרמנית של שלהי שנות השלוה, שהיה לאדריכל בנין של החברה העברית בארץ בראשית התהוותה".

רק בן ששים ושש היה ארתור רופין כשניתק פתיל חייו. הוא לא זכה לראות בהתרחבות מפעלו וביסוסו עם יסוד מדינת ישראל, וגם לא את ההתפתחויות הגדולות במדע ובטכניקה, שבאו בעקבות מלחמת-העולם השניה ושכל-כך השתרו, קק, מתוך סקרנות תמימה ומדעית כאחד, להיות עד-ראיה להן¹². אבל עם זה הרגיש תמיד שהיו לו חיים מלאים, בעשיה ובהנאה, שמעטים מתבררים בהם; הוא חי את חייו עד תומם.

ראשית חייו בחיק המשפחה וקרוב לטבע, וכך גם סופם. באמצע דצמבר 1942 עדיין נתאספו כל בני משפחתו הענפה, שהיתה באותו זמן כולה בארץ, לפגישה משפחתית, והוא לא ידע שאחרונה היא לו. שבועים אחרי-כן, באחד בינואר 1943, בעבדו בגן-ביתו, שכה אהב וטיפח, כרע-נפל ומת.

שהובאו לפניו. ראה מ. מאיר: Eine Handschrift, und ihre Deutung "ידיעות חדשות", 5 בינואר 1943.

¹¹ בשנת תשט"ו; נדפס בקובץ "אור אישים", כרך א' (מהדורה שניה), ירושלים תשכ"ד, עמ' 107.

¹² ראה הרשימה הטיפוסית ביומנו מ-1 באוקטובר 1939, פרקי חיי, ג, 191: "נורא הדבר בעיני, שאני צועד לקראת הויקנה והמוות, והלא בתוך עשרות השנים הקרובות צפונות בדאי כל-יך הרבה חוויות מעניינות. מה מאוד חפץ הייתי לשמור את עצמי בקרה ולחיות את מותר חיי לא בבת-אחת אלא תקופות-תקופות, בדורות שונים!"

כאחד, מתוך הבנה לאנשים, שרבים מהם באו לארץ ללא הכנה מחשבתית-נפשית, ובלי שמץ של יחירות או של תוכחה על דרך "הלא תמיד אמרנו לכם!" בפשטות, ביחס אנושי ומתוך רצון לעזור קיבל את אלה שפנו אליו, בני משפחתו וקרובים, ידידים ומכרים, ואנשים רבים מאוד שלא הכירו אותו לפני-כן. הפשטות הזאת היתה תכונתו הברורה לטת ביותר. מטבעו היה איש פשוט, ופשוטה ויש-רה היתה דרך ראייתו וחשיבתו — כך ראה את עצמו וראה אחרים, ללא תסבוכות ותסביכים פסיכולוגיים. הוא לא חשד באנשים, ועמד בתמימות מול חשדות של הזולת, לא הבין אותם ולא ידע להתגונן בפניהם אלא על-ידי אותה פשטות של אמת. בפשטות מעודדת זאת עזר לרבים, בלא שניסה לחדור עמוק לנפשם.

מתוך גישה זו אל עצמו ואל הזולת נבע גם כושר ההחלטה שלו. רחוק היה מלהיות כמין המלט, הרואה את הבעיתיות והרב-צדדיות של כל דבר עד לסיבוך וסתירה, שמשתקים בו את כושר ההכרעה והפעולה. וורה היתה לו גם הרגשת פחד מכל הצורות — מפני אנשים וסכנות והכרעות⁹. אומץ זה, האמונה בעצמו ובשליחותו, הראיה ה-אופטימית וההגיון הישר שלו — בתכונות אלה התגבר על כל הקשיים והניח יסודות מוצקים למפעלו המדעי והמעשי כאחד¹⁰.

יש אישים, לפעמים אישיות אחת, שהם סמל וביטוי של תקופה שלמה. אין שום ספק, שרופין

⁹ ב-8 ביוני 1934 יכול לרשום ביומנו: "למולי חסר במוחי המדור 'פחד'".

¹⁰ והנה תיאור אופיו של רופין לפי ניתוח גרפולוגי שנעשה שנתים לפני מותו: "מתוך כתב-היד, היפה להפליא והעושה רושם אסתטי, ניתן להכיר אדם ההוגה רעיונות גדולים והמגשים אותם במרץ, אבל גם באידיאליזם נעלה... יש לו דרך שקטה להתגבר על מכשולים. יש לו הכרה עצמית חזקה, ומשום כך בטחון חזק בפעולה ובראיית המטרה שקבע לעצמו. הוא זקוק לחופש תנועה ואינו סובל צמצום שאיפת-הפעולה שלו. אך הוא שומר אכזבות בלבו ומתגבר עליהן בכוח עצמו. הוא רגיש וטוב-לב, ועם זה זהיר ומסתיג בקשריו עם אנשים. הוא מוזיגה מוצלחת לא-שכיחה של כושר-דמיון עם כוח-יצירה, המחשב צעדיו בפחחות. ראוי במיוחד לציין, שכתב-ידו נשאר ללא כל שינוי עשרות שנים". לגרפולוגית לא היה ידוע, מי כתב את התעודות